

Ante Gaber:

Gorenjska noša leta 1800.

Na pokrajinski razstavi »Ljubljana v jeseni« je bil v nedeljo 18. t. m. praznik narodnih noš. Tu se je pokazala njih bogata razkošnost in pestrost. Razsodišče, ki je imelo nalogo izbrati najlepše in najpravilnejše obleke, je bilo v težkem položaju, ker še danes ne vemo povsem določno, kakšna noša je prav za prav pravilna.

Splošno prevladuje mnenje, da so pravilni vsi deli obleke, ki so stari, recimo, vsaj 70 let, torej iz tistih časov, ko so žene splošno nosile še avbe in peče ter srebrn pas sklepanek. Le-ta se ne prilega pasu, temveč visi na levo stegno, zato ni pas, ker ne opazuje, marveč je samo verižica, ki je na njej gospodinja nosila ključke, simbol svojega dostojanstva, torbico ali vsaj nožič in pred stoletji tudi kožušček podlasice ali verveice. Ta kožušček so imenovali Nemci »Flohfänger«, ker so se vanj zatekale bolhe, ki so bile že v tistih nesnažnih časih ženske za nje zelo občutljive. Pravi pas je nadomestoval steznik pri plemkinjah in meščankah, kmečke žene pa so bile prepasane pod dolgo, do gležnjeveg segajočo košuljo, ki je še v Valvasorjevih časih nadomestovala krilo, kakor se oblačijo žene še danes na Balkanu in so na golem telesu vse povite s tkanim 2 do 3 m dolgim pasom.

Poglejte sliko v Valvasorjevi »Ehre des Herzogtums Krain« in pomislite, kako bi pogledali na velesejnu damo, če bi se prikazala v pristni slovenski narodni noši iz l. 1680 — brez krila. Tako imenovana narodna noša z avbo ali na petelina zavezano pečo in s srebrnim sklepankom čez svilen krilo je pokmetena meščanska noša, ki je nastala pod vplivom mode plemiških noš. Zato se je tudi kmetiška noša polagoma izpreminjala, kakor je diktirala moda. Dokazovati ni treba, ker zadostuje že pogled, kako so danes oblečene naše vaščanke. In kakor je danes, tako je bilo tudi nekdanj, posebno pa, odkar so kmetice same nehale tkati svoje obleke. Naše narodne peče poslednje dobe, ki so vezene večinoma z bidermajerskimi ornamentami na tulu, so prihajale k nam z Dunaja, mi pa posnemamo z njih »pristine« narodne ornamente, ki so tiskani v modnih bazarjih tiste dobe. Vendar pa je tudi taka peča pravilna, ker je bila pri

nas običajna. Pravilna pa je le tedaj, če je tudi ostala obleka iz iste dobe, torej spenzer in široko krilo. Ljudje pa ne poznajo razvoja naše noše, zato so pri nas vse prireditve z narodnimi nošami za strokovnjaka silno zabavne, smešne in obenem žalostne maskarade. Razdobje med enim in drugim delom noše je mnogokrat tako veliko, da ta neprostovoljni anahronizem prav tako učinkuje, kakor če bi dama v najelegantnejši toaleti najnovejše mode prišla na promenado s pečo na glavi. Načelo, da je vse pravilno, kar je staro in podedovano, torej ne drži. *Vsi deli obleke morajo biti sodobni.*

Ta predpis pa je težko izvedljiv, ker je zaradi pomanjkanja starih slik in spisov datiranje raznih kosov noše skrajno težavno. Nekaj bakrorezov, redke votivne slike po cerkvah, nekaj portretov, Valvasor, Marko Pohlin, Steinberg in Linhart so do l. 1800 skoro edini domači viri našega znanja.

Pred nekaj meseci pa je Državna licejska knjižnica v Ljubljani kupila knjigo, ki nam v barvnih slikah predčuje gorenjsko nošo l. 1800.*

M. Bertrand de Moleville je zbral 50 na roko koloriranih litografij različnih noš narodov tedanjega avstrijskega cesarstva in jih izdal s tekstom v francoskem jeziku januarja meseca 1804 v Londonu v prekrasni, luksuzno opremljeni knjigi v folio-formatu. Ponosni smo lahko, da je dal kar šest listov Gorenjcem. To dokazuje, da je urednik te knjige smatral prav našo obleko za najlepšo.

Vse slovenske in večino ostalih noš je risal W. Ellis, nekaj pa tudi W. Poole. Ellis je bil znan angleški umetnik, ki je Gorenjcem posvetil največjo pozornost. Primera njegovih kostumnih slik s še ohranjenimi oblekami priča, da je risal po originalnih oblekah, ker se v risbi tudi najmanjše podrobnosti vjemajo z resnično obleko tistih let. Še čevlje je točno narisal, kar so posebno dru-

* Costumes des états héréditaires de la Maison d' Autriche. Cinquante gravures coloriées; rédigées par M. Bertrand de Moleville. Londres: Imprimé pour William Miller, Old Bond street; par William Bulmer et comp. Cleveland-row, St. James's. 1804.

gi risarji in pisatelji navadno prezrli, kakor še danes le redko katera žena z najbogatejšo avbo misli, da se z avbo ne strinjajo prozorne nogavice in najmodernejši čevljički.

Na naši naslovni sliki vidimo gorenjskega fanta brez suknjiča, z modrimi nogavicami, nizkimi škornjicami in okrog pasu z rdečo »opasico«, ki je danes že silno redka in je bila na velesesumu le v dveh ali treh eksemplarjih iz Gorenje Savske doline, kjer se je posebno v Ratečah še ohranila. Široki klobuk ima fant okrašen z dolgimi zelenimi trakovi. Slika ima v knjigi številko 5, ostale pa po vrsti številke do 9.

Številka 5 nam kaže Gorenjca v letni noši. V visokih, nazaj zavihanih škornjih stoji popolnoma obrit (tedanja moda!) mlad kmet, naslonjen na batico cepca. Opasan je z modro opasico, telovnika nima, ogrnjen pa je v dolgo, do kolen segajočo suknjo, ki je do robu rdeče podložena. Na glavi ima širok klobuk z nezavihanimi okraji.

Na 6. listu pa vidimo brhko dekle v letni noši. Obuta je v nizke črne šolne, ki imajo na rožu mazaj zavihane trikote svetlordečega usnja, in v rdeče nogavice. Kakor pravi pisec, se z njimi posebno vjemajo rdeče pete čevljev. Beli srajčnik je pod vratom tesno zapet z dvema rdečima gumboma. Z rumenimi portami obrobljen sivi moderer je zadržnjen z rdečimi trakovi, nanj pa je prišito črno krilo z ozko zeleno borduro na robu. Prepasana je s tesnim usnjem pasom z okrasom iz svetlih kovinastih gumbov, pod tem pasom, ki mu kraj visi po desnem boku, pa ima moder, gladek predpasnik. Na glavi ima rahlo pripeto belo pečo, da vihra v vetru. Petelina seveda ni in tudi zadržnjen na ni peča pod brado. Na prsih nad modercem ima tri rumene cvetice ali pa trodelno brščo, v roki pa pokrito ozko košarico s pokrovom.

Praznična je Gorenjka na 7. listu. Čevlji, nogavice, obleka z modercem, predpasnik in pas so isti, le srajčnik je globoko izrezan in obrobljen z belo vezeno, za vratom in v zapestjih zadržnjen z rdečo pentljo in na prsih okrašen z dvema malima, modrima pentljama. Na glavi ima zavijačo z brokatnim obodom, obrobljenim z belimi čipkami. Oglavje zavijače, ki je zadržnjeno s široko rdečo pentljo, je sivkastorjavo, kar je sigurno napaka kolorista. Najbrže tudi ostale barve niso vedno pravilne. Stoji pa dečva ob pravi planinski lesi. Ta lesa

in usnjati pas utemeljujeta domnevo, da so slike posnete po nošah Gorenje Savske doline, kjer je ohranjenih še dosti usnjatih pasov.

Na naslednji sliki nas slikar in pisatelj seznanjata z možakarjem pozimi. V nazaj zavihanih škornjih, da se mu pod irhastimi z modro opasico prepasanimi hlačami vidijo bele spodnje hlače, koraka z gorjačo pod pazduho in vivčkom v ustih s prekrižanimi rokami na prsih krepak očanec v svetlorjavem kožuhu. Ker je slikan v profilu, ni videti, če ima kožuh na hrbtu rožo, vezeno ali aplicirano. Pod kožuhom, kamor skriva roki pred mrazom, ima bel telovnik z modrimi gumbi, na glavi širok črn klobuk, pod njim pa zeleno žlefico.

Najzanimivejša je pa zadnja slika, ki nam predočuje za zimo oblečeno ženo. Obuta je v nizke škornjice in sivkaste (bele?) nogavice. Izpod svetlorjavega, v pasu prešinjenega kožuha do kolen se ji vidi črno krilo brez bordure in moder predpasnik. Roki si greje v majhnem, črnem mufu iz črnega sukna. Glavo ima pokrito z zeleno, s kožuho v obrobijo avbo, ki je preko nje zavezala pečo in jo zadržnjila pod brado kakor zavezujejo sedaj rute. Avba pa nima širokega koša, temveč se glavi skoro prilaga, tako da je najširši del pokrivala kožuho vinski okvir nad obrazom. Ker je tudi žena kakor mož naslikana v tričetrtinskem profilu, tudi pri njenem kožuhu ni razvidno, če je okrašen.

Ker so slike prikupne in za spoznavanje naše narodne noše zelo važen vir, naj bi jih kak podjeten založnik reproduciral v barvah za okras stanovanj ali pa vsaj razmnožil pomanjšane kot razglednice.

Mimogrede . . .

NOVO MADŽARSKO PLEMSTVO.

Madžari se ne zadovoljujejo z že obstoječim plemstvom, marveč skušajo ustanoviti novo plemiško kasto. Pod vplivom sedaj vladajočega režima se je osnovalo več civilnih redov, ki nekoliko posnemajo francosko »Legijo časti«. Najstrožji med njimi, ki znači hkrati osnutek novega plemstva, se imenuje »Red vrlih«. Pogoji za sprejem v to državljansko bratovščino so zelo strogi. Aspirant mora dokazati, da se je odlikoval med vojno kot junak ali pa po vojni v boju zoper komuniste, da je neoporečen glede svojega zasebnega in pravnega življenja; to mora dokazati tudi glede svojih bližnjih in daljnih sorodnikov. Ko je zadostil vsem zahtevam, se mora podvreči celji vrsti izkušenj, ki nekoliko spominjajo na sprejem v